

ХУДУДГА ТЎҒРИДАН-ТЎҒРИ ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР

Хайдаров Хуршидбек Латипжонович

*ТДИУ ҳузуридаги Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари ва
муаммолари илмий тадқиқот маркази
мустақил тадқиқотчиси*

Ҳар қандай мамлакат ёки ҳудуднинг иқтисодий тараққиётида тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг (ТТХИ) ўрни беқиёс. ТТХИ фақат молиявий ресурслар билан чекланиб қолмасдан, замонавий технологиялар, бошқарув тажрибаси, билимлар ва инновацияларни ҳам олиб кириши билан аҳамиятлидир. Бу ҳолат ҳудуд иқтисодиётида рақобатбардошликни ошириш, янги иш ўринлари яратиш, экспорт салоҳиятини юксалтириш ҳамда умумий фаровонликни мустаҳкамлаш учун муҳим ҳисобланади. Шу боис, жаҳон мамлакатлари ўртасида хорижий инвестицияларни жалб қилишда кескин рақобат кузатилади.

ТТХИни жалб қилиш йўлида энг биринчи эътибор қаратилиши керак бўлган омиллардан бири – сиёсий барқарорлик, ҳуқуқий муҳит ва макроиқтисодий устуворликдир. Хорижий инвесторлар учун ҳар қандай сиёсий номувофиқлик, турли можаролар, зудлик билан ўзгарадиган ёки нотўғри сиёсий қарорлар – ҳаммаси хатарли сигнал бўлиши мумкин. Инвесторлар ўз капиталини йўналтиришда сиёсий барқарор мамлакатлар ёки ҳудудларни афзал билишади, чунки улар лойиҳаларини узоқ муддатда амалга ошириш, дивидендларини осонлик билан олиб чиқиш ва суд-ҳуқуқ тизими кафолатларидан фойдаланиш имкониятига эга бўлишни исташади.

Макроиқтисодий барқарорликка эришишда ишлаб чиқилган пул (монетар) ҳамда молия (фискал) сиёсатлари бирдек аҳамиятга эга. Инфляция даражасининг мўътадиллиги, миллий валютанинг барқарорлиги, бюджет тақчиллигини минималлаштириш каби кўрсаткичлар хорижий инвесторлар учун мамлакат ёки ҳудудда иқтисодий муҳит қанчалик барқарор эканини кўрсатиб беради. Бу омиллар эътиборли бўлмаса, инвесторлар ўз сармояларини бошқа, хавф камроқ жойларга йўналтириши табиий.

Инвестиция муҳитида ҳуқуқий база қанчалик аниқ, тушунарли ва кафолатланган бўлса, инвесторлар шунча кўпроқ ишонч билан иш кўришади. ТТХИ учун ҳуқуқий шароит соз бўлмаса, хорижий корхоналар ҳуқуқий номувофиқликка дуч келиши, молиявий йўқотишларга учраши, муаммоларни суд тизими орқали ҳал қилишда қийинчиликларга учрашлари мумкин. Шу боисдан, ушбу соҳада қонунларнинг ишончлилиги ва устуворлиги, меҳнат қонунчилиги шартлари, соғлом рақобат муҳитининг яратилганлиги, интеллектуал мулк ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмлари муҳим аҳамиятга эга.

Ҳуқуқий тизимда сон-саноқсиз бюрократик тўсиқлар, кўплаб рухсатнома ва лицензиялар талаб қилинишининг ўзи ҳам хорижий инвесторда ишончсизлик уйғотади. Чунки сармоя киритувчи корхона кенг кўламли рухсатномаларни расмийлаштириш жараёнида катта харажатлар ва вақт йўқотади. Шу боисдан, лицензиялаш механизмини соддалаштириш, электрон ҳукумат тизимларидан самарали фойдаланиш, ортиқча бюрократик тартибларни қисқартириш ТТХИ кириб келишини енгиллаштиради.

Хорижий инвестицияларни жалб қилишда солиқ сиёсати муҳим омиллардан бири сифатида кўрилади. Инвесторлар солиқлар даражаси, уларни тўлаш механизми, чет эл сармоядорлари учун махсус имтиёзлар мавжуд ёки йўқлиги ҳақида аниқ маълумотларга эга бўлишни хоҳлашади. Агар ҳудудда ёки мамлакатда солиқ юки ўта юқори бўлса, корхоналар инвестиция киритишдан воз кечиши ёки камроқ маблағ ажратиши мумкин. Шу сабабли, кўплаб мамлакатлар хорижий инвестицияларни рағбатлантириш учун турли солиқ имтиёзлари, масалан, корхона ташкил этгандан сўнг маълум муддат корпоратив солиқдан озод қилиш, мол-мулк солиқларини пасайтириш ёки енгиллаштирилган тартибда амортизация нормаларини жорий этиш каби чоралар кўришади.

Шу билан бирга, божхона тартиботларининг шаффофлиги ва тезкорлиги ҳам муҳим. Хорижий корхоналар технология ёки хом ашё олиб киришда турли божхона тўловлари, ҳужжатларни расмийлаштириш жараёни билан тўқнашади. Агар бу жараён чекланмаган даражада мураккаб ёки суиистеъмолчиликларга йўл қўйилган бўлса, корхоналар харажатларини камайтириш йўлида бошқа ҳудудларга кетишни маъқул кўриши мумкин. Демак, божхона соҳасида электрон расмийлаштириш тизимларини жорий этиш, бюрократияни қисқартириш, барча жараёнларни кодлаштириш ҳамда шаффофликни таъминлаш хорижий сармоядорлар учун жуда муҳим.

Ҳудудда транспорт, алоқа, энергетика ва ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ривожланган бўлиши хорижий инвесторлар учун катта аҳамият касб этади. Рақобатбардош бўлиш учун корхоналар ўз маҳсулотларини ҳам мамлакат ичида, ҳам хорижий бозорларга тез ва арзон логистика йўллари орқали етказиш имкониятига эга бўлишни хоҳлашади. Шунингдек, электр энергияси, газ, сув ва бошқа ресурсларнинг узлуксиз таъминоти, интернет ва телекоммуникация хизматларининг сифатли бўлиши ҳам муҳим.

Ҳудудда бошқа инфратузилма тармоқларини ҳам ривожлантириш керак. Масалан, илм-фан марказлари, кластер, технопарклар, қулай ишлаб чиқариш майдончалари ёки махсус индустриал зоналар барпо этиш хорижий инвесторлар учун имкониятларни кенгайтиради. Ушбу зоналарда ахборот-таълим хаблари, малака ошириш марказлари ташкил этилиши корхоналар учун тайёр кадрлар базаси яратиши мумкин. Натижада нафақат

хорижий сармоя киритилади, балки минтақанинг иқтидорли мутахассислари ҳам юқори малакали иш ўринларига эга бўлишади.

Хорижий сармоядорлар лойиҳаларни молиялаштиришда маҳаллий истеъмол бозори ҳажми, аҳоли сони, аҳоли сотиб олиш қобилияти ва шу билан бирга экспорт имкониятларига алоҳида эътибор қаратишади. Агар ички бозор етарлича кенг бўлса, чет эл корхоналари ўз маҳсулотини мамлакат ичида сотиш орқали зарарланмасдан ишни бошлаш имкониятига эга бўлишади. Бироқ айрим ҳолатларда инвесторлар асосий эътиборни экспорт бозорига қаратишади. Шундай пайтда ҳудуд минтақавий ва халқаро бозорларга чиқиш учун қулай транспорт йўналишларига эга бўлиши, бошқа мамлакатлар билан савдо келишувлари йўлга қўйилган бўлиши керак.

Шу билан бирга, ташқи иқтисодий фаолият механизмларининг либераллашгани, экспорт божлари камайтирилгани, эркин иқтисодий зоналар ва махсус саноат зоналари ташкил этилгани инвесторлар учун имкониятлар эшигини очади. Агар чет эл корхоналари мавжуд муаммосиз экспорт йўллари кўра олса, улар сармоя киритиши ўйланмасдан қабул қилинадиган қарорлардан бири бўлиб қолиши мумкин.

Ҳудудни чет элларда танитиш, ундаги имкониятларни намойиш этиш, хорижий сармоядорлар орасида ишонч уйғотадиган маълумотлар тақдим этиш ҳам катта аҳамиятга эга. Айрим ҳолларда ҳудудда йўлга қўйилган нуфузли лойиҳалар, машҳур трансмиллий корхоналар томонидан очилган ишлаб чиқариш корхоналари, муваффақиятли стартаплар мос минтақанинг бренд имижини шакллантиришда катта роль ўйнайди. Бу эса бошқа сармоядорларни ўша ҳудудга жалб қилишда психологик ва ишонч омилларини кучайтиради.

Ҳудудий маркетинг, инвестиция форумлари, халқаро кўргазмаларда иштирок этиш, хорижий корхоналар ва савдо-саноат палаталари билан ҳамкорликда доимий равишда ахборот алмашинувини йўлга қўйиш ҳам муҳим жараён ҳисобланади. Ҳудуд ҳақида маълумот етказиб беришда рақамлар, муваффақиятли мисоллар, қулай шароитлар борасида аниқ далиллар тақдим этилиши лозим.

Ҳудудга тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш кўплаб омиллар мажмуаси билан белгиланади. Сиёсий барқарорлик ва ҳуқуқий асосларнинг мустаҳкамлиги, макроиқтисодий барқарорлик, шаффофлик ва коррупция билан боғлиқ муаммоларни йўқ қилиш, қулай солиқ сиёсатини жорий этиш – булар ҳаммаси хорижий инвесторлар учун дастлабки муҳитни яратади. Шу билан бирга, инфратузилма, транспорт, логистика, меҳнат ресурслари сифатини ошириш, инновация ва технологик ривожланиш даражасини юксалтириш каби омиллар ҳам чет эл корхоналари учун катта аҳамиятга эга.

Умуман олганда, ТТХИни жалб қилишда якка-якка чоралар етарли эмас. Ҳудудий сиёсатни тўғри шакллантириш, хусусий сектор билан яқин ҳамкорлик қилиш, рақамлаштириш жараёнларини жадаллаштириш,

инфраструктурани такомиллаштириш ва энг асосийси, хорижий инвесторлар учун барча жараёнларни шаффоф ва ҳамёнбоп қилиб бериш мақсадга мувофиқдир. Шундагина ташқи сармоялар ҳудуд тараққиётини жадаллаштирувчи асосий омил сифатида хизмат қилади.

EKSPORTCHI KORXONALARNI DAVLAT TOMONIDAN MOLIVAVIY QO'LLAB-QUVVATLASHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMLARI

Xojiyev Elshod Yoqub o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Marketing kafedrası doktoranti, PhD

Jahonda kuzatilayotgan nobarqaror siyosiy va iqtisodiy vaziyatda mahsulotlar eksporti hajmini oshirish orqali eksport geografiyasini kengaytirish, yangi bozorlarga kirib borish va an'anaviy bozorlarda o'z o'rnini mustahkamlash uchun eksport qiluvchilarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash zaruriyatini yuzaga keltirdi.

Tadbirkorlik subyektlarining eksport faoliyatini yanada rag'batlantirish mamlakatimiz tashqi iqtisodiy siyosatining muhim ustuvorliklardan biri hisoblanadi. Eksport salohiyatini oshirish, mahalliy mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar eksport gerografiyasini kengaytirish, meva-sabzavot mahsulotlarini etishtiruvchi fermer va dehqon xo'jaliklari hamda eksport qiluvchi korxonalarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash uchun izchil ishlar amalga oshirilmoqda.

Moliyaviy yordam quyidagilar bilan bog'liq xarajatlarni to'lab berish uchun ko'rsatiladi:

1) standartlashtirish va sertifikatlashning xalqaro tizimlarini joriy etish yo'nalishlarida;

2) sug'urta xizmatlaridan foydalanganda sug'urta mukofoti xarajatlarini qoplab berish yo'nalishida eksport qiluvchilar quyidagi sug'urta shartnomalariga asosan sug'urta xizmatlaridan foydalanganda kompensatsiya qilib beriladi;

3) xorijiy vakolatli organlarda milliy mahsulotlar va brendlarni (tovar belgilarini) ro'yxatdan o'tkazish yo'nalishida;

4) moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar asosida yuritishni joriy qilish xarajatlarini qoplab berish yo'nalishida;

5) savdo uylarini ochish va saqlash, ofis, savdo va ombor binolarini ijaraga olish bilan bog'liq chet eldagi xarajatlarni qoplab berish yo'nalishlarida;

6) ko'rgazma-yarmarka tadbirlarida ishtirok etish yo'nalishida;

7) xorijiy mamlakatlarda bo'lib o'tadigan o'quv seminar, biznes-seminar, trening, savdo missiyalari va biznes-forumlarda ishtirok etish yo'nalishida;

a) Kompaniya va Savdo-sanoat palatasi tomonidan tashkil qilingan hollarda;

- biznes-seminar, trening va forumlarda ishtirok etish (qatnashish to'lovi, transport xarajati – ekonom klass uchun, mehmonxona xarajati;